

Grip op (energie) armoede

Samen met ervaringsdeskundigen de kloof dichten

Deze publicatie is het eindproduct van het project *Grip op (energie)armoede*, dat het Zorg Innovatie Forum en Sterk uit Armoede samen hebben uitgevoerd. Dit project werd gefinancierd door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Met speciale dank aan de ervaringsdeskundigen, professionals en studenten

Content door Sandra Put, Sanne Martena, Karin Kalverboer en Lisa Zwiers

Vormgeving door Buro Open

Inhoud

06 Kloven: een gedicht van Annamaria Evers

08 Armoede is een veelkoppig monster

1. Waarom willen we grip op (energie)armoede?

10 Waarom willen we grip op (energie)armoede?

11 Acht sleutels om gezondheidsachterstanden echt aan te pakken

13 Ervaringsdeskundigen Sterk uit Armoede

2. Ervaringsdeskundigen aan het woord

14 In gesprek met ervaringsdeskundigen

16 Bijeenkomst met ervaringsdeskundigen en professionals

3. Onderzoek naar de invloed van (energie)armoede op gezondheid

19 Positieve gezondheid

20 Onderzoekresultaten

4. Goede voorbeelden

23 De Kloofdichters

24 Voorbeeldprojecten

25 Belangrijke bronnen

5. En nu?

26 Vicious cirkel doorbreken

27 Kloof dichten

27 Aanbevelingen

28 In contact komen?

Kloven: een gedicht van Annamaria Evers

Gevoelskloof:

Door de jaren heen
Voelde ik mij angstig en alleen
Mijn jeugd was getekend door angst en verdriet
Emoties tonen leerde ik ook niet
Liefde was ik niet gewend
En eigenwaarde heb ik nooit gekend

Een vertekend beeld van gevoel
De kloof dichten was mijn doel

Kenniskloof:

Mijn 'pad' was voorbestemd
Leren werd afgeremd
De wereld aan de andere kant
Daarmee had ik geen band
Ik leefde in een isolement
De 'andere kant' was mij niet bekend
Er werd niet gekeken naar wat ik kon
Was ook niet nodig, ik was toch dom

Nog een kloof om te dichten
Kennis vergaren om niet te zwichten

Vaardigheidskloof:

Schreeuwen was de taal die werd gesproken
Een toon die mij bijna heeft gebroken
Normen en waarden in een vertekend beeld
Eenzijdig gericht en wat de ego's streelt
Onderdanig en dienstbaar
Deze vaardigheden maken je kwetsbaar
Goed geleerde manieren
Alles om een ander te plezieren
Omgaan met geld leerde ik niet
Een pad van schulden lag in het verschiet

Het heeft mij gemaakt tot een sloof
Dat noemt men de vaardigheidskloof

Positieve krachtenkloof:

Positiviteit is mijn kracht
Het zorgt ervoor dat mijn pijn verzacht
Dat ik kan lachen naar het leven
En dankbaar ben voor wat mij is gegeven
Het leerde mij kloven dichten
En mij op de toekomst te richten

Mijn kloof is deze positiviteit

Omdat een ander het niet kan zien als werkelijkheid

Structurele en participatiekloof:

Zoals hierboven al vermeld
Is mijn rode draad geweld
Steeds maar weer dezelfde les
En uiteraard weer een ander adres
Vluchten voor het leven
En ik bleef maar geven
Sociale uitsluiting stond hierin centraal
En eigenlijk vond ik dit normaal

Participatie is een recht

De kloof dichten is een gevecht
Structurele kloof is hardnekkig
Het maakt je gebrekkig

Getekend door het leven

Werd bruggen slaan mijn streven
Het was een dubbeltje op zijn kant
Maar gelukkig ben ik op mijn pootjes beland
Ik zie de toekomst in een breder licht
Omdat ik mijn kloven heb gedicht

Annamaria Evers is ervaringsdeskundige generatiearmoede en sociale uitsluiting bij Sterk uit Armoede, lees meer over haar verhaal verderop in deze publicatie. Kijk en luister via de **QR code** hoe Annamaria haar prachtige gedicht voordraagt.

Armoede is een veelkoppig monster

De energiekosten zijn de afgelopen jaren enorm gestegen en dat leidt tot kansenongelijkheid op diverse gebieden. Maar wat heeft dat met gezondheid te maken? Armoede is een veelkoppig monster en heeft impact op heel veel levensgebieden waaronder je gezondheid. De energiecrisis heeft de zorgen van veel mensen die in armoede leven, vergoot. Want energiearmoede is niet alleen van invloed op de temperatuur in huis, maar heeft ook gevolgen voor heel veel andere zaken. Mensen worden ziek: door kou, vochtigheid in huis, voortdurende stress, sociaal isolement en zorgen over je dagelijks levensonderhoud. Energiearmoede leidt tot nog meer onvermogen om grip te krijgen op een betere levenssituatie in al zijn facetten. Mensen die in armoede leven zijn om allerlei redenen steeds minder in staat hun situatie te veranderen, terwijl vertrouwen en eigen regie zo belangrijk zijn.

In deze verkenning 'Grip op (energie)armoede' is gekeken naar de impact van energiearmoede op gezondheid en hoe hier weer grip op te krijgen. Daar is nog weinig over bekend en daarom verstrekte de directie Innovatie van het ministerie van VWS een opdracht aan het Zorg Innovatie Forum in samenwerking met Sterk uit Armoede. Via Sterk uit Armoede is er geluisterd naar mensen die in armoede leven, en ondervinden wat er nodig is. Bij het vinden van oplossingen gaat het om verbinders. Die vonden we in de opgeleide ervaringsdeskundigen generatiearmoede en sociale uitsluiting. Zij zijn nodig om de brug te slaan, mensen te bereiken en samen met hen de kloven te dichten tussen behoeften en het daarbij passend aanbod. Dat vraagt om maatwerk, maar dat is nodig om weer grip op de situatie te krijgen en regie te kunnen voeren. Wij zijn blij dat we daar via deze verkenning een steentje aan kunnen bijdragen!

Karin Kalverboer
Directeur-bestuurder Zorg Innovatie Forum

1 Waarom willen we grip op (energie)armoede?

Ondanks dat Nederland één van de rijkste landen in de wereld is, neemt het aantal mensen dat in armoede leeft toe. De kloof die bestaat tussen de rijken en mensen die in armoede leven, wordt steeds groter. Tim 'S Jongers, directeur van de Wiardi Beckmanstichting, noemt dat de kloof tussen hoopvollen en hooplozen. "Vóór de coronapandemie en de oorlog in Oekraïne leefden al ruim een half miljoen Nederlandse huishoudens (een miljoen Nederlanders) in armoede: 1 op de 5 huishoudens heeft een betalingsachterstand. De gevolgen liegen er niet om: armoede en schulden kunnen leiden tot stress, verminderde gezondheid, opvoedproblemen, uitsluiting en soms zelfs het missen van een dak boven het hoofd. Kinderen die opgroeien in armoede lopen vaak een achterstand op die nauwelijks nog in te lopen is." [Bron: Kansfonds geven om een ander]

Armoede is dus een veelomvattend begrip en heeft impact op veel gebeurtenissen en aspecten van je leven. In Noord-Nederland is de situatie nog ernstiger dan in veel andere regio's van Nederland en dat geldt ook sterk voor de Drents-Groningse Veenkoloniën. Denk daarbij aan schrijnende situaties als gevolg van de toeslagenaffaire, van generatie op generatie geen werk en vast inkomen te hebben, permanent leven met bestaansonzekerheid, steeds stress ervaren, zorg over eten voor je kinderen, niet mee kunnen doen aan sociale- of sportactiviteiten, huisvesting, veiligheid, en je altijd buitengesloten voelen. Mede door de oorlog in Oekraïne is er een extra zorg bijgekomen: het niet meer kunnen betalen van de energierekening. Ook wel: energiearmoede. De energieprijzen zijn de afgelopen jaren enorm gestegen. Energie (gas, elektriciteit) is een eerste levensbehoefte maar daardoor ook een kostenpost waar men vrijwel geen controle over heeft en waar amper niet op bezuinigd kan worden. Vooral voor lagere inkomens kunnen energiekosten een relatief hoog percentage van het beschikbaar inkomen beslaan, waardoor minder bestedingsruimte is voor andere zaken, zoals boodschappen, verzorging en uitjes.

Veel mensen die in armoede leven, wonen in een woning, die vaak onvoldoende is geïsoleerd. Zij zetten de verwarming lager, maar lopen daardoor ook meer kans op schimmelvorming in hun huis. De stijgende energiekosten leiden ook tot hogere voedselprijzen, wat weer extra gevolgen heeft voor mensen die in armoede leven. In de winter van 2022/2023 was er sprake van een hoge mate van energiearmoede. Mensen konden hun energierekening niet meer betalen en dat leidde tot schrijnende situaties. En in de context van de huidige klimaatcrisis is het einde hiervan nog niet in zicht.

Groeiend probleem

(Energie)armoede is een groeiend probleem dat kansenongelijkheid nog meer vergroot. Want het heeft impact op alles en daarmee ook op de gezondheid van mensen die in armoede leven. Veel maatregelen die worden genomen, zijn te algemeen en bieden te weinig praktische hulp aan deze groep. Zo heeft iedereen in 2023 een energietoeslag gekregen, ook mensen die het financieel niet echt nodig hadden. Hoge energiekosten hebben ook gevolgen voor inflatie en kleine schulden kunnen zo opeens oplopen tot heel grote. Omdat energiearmoede sinds de oliecrisis van 1973 voor Nederland, in de veranderende context van een grote internationale klimaatcrisis, een nieuw fenomeen is, is er nog niet veel over bekend. Deze verkenning draagt bij aan bewustwording rond (grip op) energiearmoede.

Van Kans naar Kracht

Acht sleutels om
gezondheidsachterstanden
écht aan te pakken

Acht sleutels om gezondheidsachterstanden écht aan te pakken

We sluiten in deze verkenning aan bij de inzichten en leerervaringen die zijn opgedaan in het achtjarig programma Kans voor de Veenkoloniën (www.kvdvk.nl), waar de aanpak van generatiearmoede een grote rol speelde. Kans voor de Veenkoloniën richt zich op het verkleinen van de gezondheidsachterstanden in de Veenkoloniën, een regio in Oost-Groningen en Zuidoost-Drenthe, waar 14.000 gezinnen met generatiearmoede te maken hebben. Daarvan spreek je als er binnen één familie bij meerdere opeenvolgende generaties sprake is van uitsluiting, op financieel, sociaal of ander gebied. Kans voor de Veenkoloniën heeft een manifest genaamd 'Van Kans naar Kracht' met acht sleutels om gezondheidsachterstanden aan te pakken. Lees en onderteken het manifest via www.kvdvk.nl/ondertekenen.

De acht sleutels

1. Zet structureel en meerjarig in op regio's met gezondheidsachterstanden
2. Durf het verschil te maken en ga voor maatwerk dat aansluit bij behoeften
3. Sla een brug tussen de leef- en systeemwereld
4. Besteed aandacht aan achterliggende factoren die gezondheid beïnvloeden
5. Erken en benut de kracht van ervaringskennis
6. Geef ruimte aan en versterk bewonersinitiatieven
7. Werk inhoudelijk en financieel samen op alle niveaus en leer van elkaar
8. Maak gebruik van beproefde interventies en zorg voor monitoring

Vanuit Kans voor de Veenkoloniën werd de Alliantie van Kracht financieel ondersteund. De Alliantie van Kracht is een netwerk van meer dan 40 organisaties uit de sectoren wonen, welzijn en zorg, gemeenten en kennisinstellingen, waar professionals werken die vanuit hun werk te maken hebben met armoede en hierin een signalerende en ondersteunende rol kunnen vervullen. Hun doel is om armoede in de Veenkoloniën, op zowel de korte als de lange termijn, structureel en fundamenteel te bestrijden. De Rijksuniversiteit Groningen (RuG) deed voor hen onderzoek naar generatiearmoede. Het onderzoek van de RuG is samengevat in een inspirerende videoserie. Bekijk de afleveringen via de **QR-code** en leer meer over generatiearmoede.

Negatieve gevolgen en lichtpuntjes

Mensen die in armoede leven, van generatie op generatie, ervaren de nodige negatieve gevolgen op hun leven. Gelukkig zijn er ook lichtpuntjes. Er ontstaan initiatieven en er wordt beleid gemaakt dat mensen in beweging brengt. Daarmee worden nieuwe perspectieven aangereikt die een positieve impact hebben op de gezondheid. Ervaringsdeskundigen en professionele armoedecoaches spelen daarbij een belangrijke rol; zij kunnen mensen die in armoede leven bereiken en aanspreken in de juiste taal en verder ondersteunen. Wat is de impact van armoede en in het bijzonder energiearmoede op gezondheid? Wat helpt mensen om weer regie en grip op hun situatie te krijgen en draagt positief bij aan de gezondheid? In deze verkenning leest u hier meer over. We geven mooie voorbeelden en ervaringsdeskundigen leggen het zelf aan u uit. Rode draad in deze verkenning is: ga mét de mensen in gesprek, luister naar wat ze nodig hebben en daarin kunnen betekenen, in plaats van óver hen praten en beleid voor hen te formuleren.

Ervaringsdeskundigen Sterk uit Armoede

Omdat ervaringsdeskundigheid als uitgangspunt is gehanteerd, is in deze verkenning nauw samengewerkt met de organisatie Sterk uit Armoede, een expertisecentrum van ervaringsdeskundigen die zelf te maken hebben gehad met generatiearmoede en sociale uitsluiting. Hun missie is het doorbreken van armoede mét mensen die het betreft. Het is een emancipatiebeweging van, voor en door mensen die leven in (generatie)armoede. Armoede is een onrecht in de samenleving en is slopend. Het is de ziekmakende stress, de schaamte, het uitzichtloze – en de enorme impact op alle levensterreinen. Het kan leiden tot: dakloosheid, (maatschappelijk) isolement, geen toekomstperspectief, slechte voeding, gezondheidsproblemen en vooral: elke seconde van de dag bezig zijn met overleven. Een steeds groter deel van de Nederlanders voelt zich hierdoor buitengesloten. Sterk uit Armoede biedt mensen die ervaring hebben met armoede en de bijbehorende problemen, de kans om zich te laten omscholen tot 'ervaringsdeskundige in generatiearmoede en sociale uitsluiting'. Mensen kunnen daarvoor de opleiding 'Ervaringsdeskundige in generatiearmoede en sociale uitsluiting' volgen. In deze opleiding leren zij gebruik te maken van hun ervaringen, hier boven uit te stijgen, patronen te herkennen en kunnen zo als ervaringsdeskundige professional een bredere groep bereiken. Ze helpen om hun stem beter te laten horen en zo samen verschillende armoedekloven te overbruggen. Dat doen ze door goed te luisteren en hierin samen op te trekken met zowel mensen die armoede ervaren in hun dagelijks leven (de leefwereld) als met professionals die in hun werksituatie (systeemwereld) met armoede te maken krijgen en daarin een ondersteunende rol vervullen. Met als uitkomst hiervoor een passend aanbod te ontwikkelen. De kunst is daarin het maatwerk te leveren wat nodig is. Daarmee wordt een nieuwe aanpak op armoedebestrijding geïntroduceerd.

Meer informatie

Wilt u meer weten over Sterk uit Armoede?

Kijk hiervoor op www.sterkuitarmoede.nl!

2 Ervaringsdeskundigen en professionals aan het woord

In gesprek met ervaringsdeskundigen

In de verkenning Grip op (energie)armoede is vanaf het eerste begin samen gewerkt met ervaringsdeskundigen in opleiding en professionals, die de opleiding reeds hadden afgerond. Er werden bijeenkomsten georganiseerd waarin we met hen in gesprek gingen. We maakten gebruik van de methode Nieuwe verbindingen, van Peter Koudstaal en Greetje Bijlo, waarbij vragen en gedeelde behoeften van deelnemers leidend zijn voor daarbij passende en oplossingsgerichte uitwerkingen. Het bereiken van een juiste groep van deelnemers was een uitdaging. Ervaringsdeskundige Annamaria Evers van Sterk uit Armoede begeleidde een groep deelnemers tijdens hun opleiding tot ervaringsdeskundige in generatiearmoede en sociale uitsluiting. Deze studenten hadden ook weer rechtstreeks toegang tot mensen uit hun netwerk/leefomgeving om het onderwerp mee te bespreken. Ze hebben gezamenlijk vragen en behoeften rond energiearmoede in beeld gebracht van mensen, die weten waar het over gaat omdat ze zelf (intergenerationeel) ervaring met armoede hebben en de taal spreken die nodig is om echte verbinding te kunnen maken met lotgenoten. Deze mensen speelden niet alleen een rol vanwege hun eigen ervaring, maar na hun opleiding is het de bedoeling dat ze als professional de toekomstige bruggenbouwer/kloofdichter zijn om mensen in armoede te bereiken, naar hen te luisteren en hun wensen en behoefte te delen met elkaar en andere professionals. Zo proberen we gezamenlijk grip op (energie)armoede te krijgen.

Gedeelde/samengestelde behoeften

De verhalen van de ervaringsdeskundigen zijn opgetekend en brengen de problematiek rondom energiearmoede in beeld. De gehele situatie waar mensen door energiearmoede mee te maken krijgen, heeft een grote impact op zowel de fysieke als de geestelijke gezondheid.

Zo:

- Ervaren mensen diverse problemen, zoals schimmelvorming in hun huizen door vochtigheid, gezondheidsproblemen door kou, stress over financiën en de onmogelijkheid om hun huis warm en comfortabel te houden.
- Leiden hoge energieprijzen tot gedwongen besparingen met minder levenskwaliteit.
- Blijkt schuldsanering door hoge energiekosten een veelvoorkomend probleem. Is er vaak geen geld beschikbaar voor andere belangrijke zaken, zoals brandveiligheid.
- Wordt het gevoel van isolement versterkt door de kou in huis, die niet uitnodigt om mensen bij je te laten komen.
- Zijn aangeboden oplossingen, zoals bv. dubbele ramen of zonnepanelen, niet altijd realistisch, want ze zijn te duur.

"Ik moet de kachel in bepaalde ruimtes uitlaten. Mijn keuzevrijheid is weg. Soms zie ik het leven niet meer zitten."

"Je vraagt mensen minder makkelijk binnen, als het koud is in huis."

"Een kennis kan niet meer huur betalen. Daarom krijgt ze geen dubbelglas van de woningcorporatie."

"Voor kinderen kun je heel veel aanvragen, maar voor volwassenen is er helemaal niks."

"Het zou helpen om ontbijtpakketjes te krijgen."

"Goede communicatie door bijvoorbeeld de energiecoach is belangrijk. Anders denk ik: laat maar dan."

"Al mijn apparatuur is tweedehands en dat vreet stroom."

Oplossingsrichtingen

Er zijn meerdere manieren waarop mensen met financiële problemen omgaan met de stijgende kosten voor energie en boodschappen.

- Duidelijke communicatie is nodig over wat er mogelijk is en waar men terecht kan.
- Er moeten laagdrempelige ontmoetingsplaatsen komen, bijvoorbeeld in buurtcentra. Daarmee wordt eenzaamheid tegengegaan en worden gemeenschapsbanden versterkt.
- Oplossingen, die helpen zijn bijvoorbeeld:
 - Too Good To Go-pakketten (eten dat niet is verkocht in onder meer supermarkten en bij restaurants).
 - Gemeentelijke ondersteuning bij energiebesparing, mits er wel eerst geluisterd wordt naar wat nodig is.
- Andere mogelijke oplossingen die genoemd werden zijn:
 - Bonnen uitgeven voor de aanschaf van energiezuiniger apparaten.
 - Extra overheidsbijdragen voor de gestegen energiekosten.
 - Informatie over programma's die aangeven waarop een beroep gedaan kan worden voor essentiële behoeften.

Wat werkt niet?

De ervaringsdeskundigen maken duidelijk dat bepaalde maatregelen op dit moment niet werken.

- De benadering en bejegening door de gemeente wordt soms als veroordelend ervaren.
- De rol van de betrokkenheid van ervaringsdeskundigheid wordt onvoldoende onderkend.
- Veel mensen hebben met hoog energieverbruik te maken doordat apparatuur is verouderd; dat zou eerst vervangen moeten worden.
- Huisvesting is een groot probleem. Er is woningnood en veel mensen wonen in een slecht geïsoleerde woning met een laag energielabel.
- Er is onvoldoende steun voor werkende mensen in armoede. Zij vallen soms buiten toeslagen en komen daardoor in de schulden.
- Toegang tot hulp en ondersteuning is niet duidelijk.
 - Zo zijn er in sommige regio's zogenaamde FIX-brigades, maar dat is niet in elke gemeente hetzelfde.
 - Bezoek van een energiecoach wordt niet altijd afgestemd op andere verplichtingen van de bewoner, zoals voor school of werk, waardoor het bezoek dan niet plaatsvindt.
- Er zijn voor volwassenen in vergelijking met wat beschikbaar is voor kinderen, beperkte mogelijkheden om ondersteuning te krijgen.

Bijeenkomst met ervaringsdeskundigen en professionals

Als vervolg op de eerste bijeenkomst met alleen ervaringsdeskundigen, waarin gedeelde en samengestelde behoeften zijn geïnventariseerd, is een tweede bijeenkomst georganiseerd. Hierin werden de opgetekende ervaringen en inzichten gedeeld met een groep waaraan ook diverse professionals hebben deelgenomen. Doel was om tot oplossingen te komen die meer grip op de situatie geven en die recht doen aan het behoud van de eigen regie.

Aan deze bijeenkomst deden naast ervaringsdeskundigen en de studenten die de opleiding volgden ook professionals mee vanuit: Tinten Welzijnsgroep, woningbouwcorporatie Actium, Stichting InBegrepen, adviesbureau Arcades, Over Morgen, Sterk uit Armoede en het Zorg Innovatie Forum. Een aantal ervaringsdeskundigen deelde hun persoonlijke verhalen en schetsten op welke manier (energie)armoede hun levenskwaliteit beïnvloedt.

'Energiearmoede is meer dan een hoge rekening'

"Als alleenstaande moeder had ik door de energiearmoede altijd de angst om bij te moeten betalen. Die angst zorgde dagelijks voor stress. Ik kwam in een overlevingsmodus terecht en leefde bij de dag. De problemen werden alleen maar groter en daardoor kwamen we in een neerwaartse spiraal terecht. Energiearmoede is zoveel meer dan alleen de energie niet kunnen betalen. Als ervaringsdeskundige maak ik dat graag duidelijk. Ik ga in gesprek met de lotgenoten en haal de echte verhalen op. Op die manier kan ik de knelpunten, vanuit herkenning, benoemen en samen met de mensen aanpakken."

Annamaria Evers, Ervaringsdeskundige generatiearmoede en sociale uitsluiting bij Sterk uit Armoede

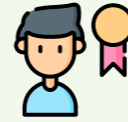
'Ik heb moeten leren omgaan met geld'

"Ik heb veel tijd nodig gehad om te leren omgaan met geld. Het afgelopen jaar is voor mij heel moeilijk geweest. Dankzij de energietoeslag is het gelukt om de energiekosten te kunnen blijven betalen. Mijn huis was alleen niet comfortabel warm. Mijn kleding was een huispak en ik gebruikte veel dekens om me warm te houden. Ik kijk heel veel op mijn app van de energieleverancier. Dan kan ik zien wat mijn verbruik is. Ik heb zonnepanelen op mijn woning, maar ik zou het fijner vinden als mijn huurwoning wordt geïsoleerd op de plekken waar dat nodig is."

Anita, Ervaringsdeskundige generatiearmoede en sociale uitsluiting in opleiding bij Sterk uit Armoede

Innovatieve ideeën en oplossingen

Met elkaar werd een groot aantal ideeën en oplossingen besproken. Terugkerende thema's waren: het belang van maatwerk, effectieve communicatie, actieve benadering, betere inzet van ervaringsdeskundigen, preventie, verbeterde samenwerking tussen organisaties en uniform landelijk beleid. Hieronder volgt een overzicht van de meest innovatieve aanbevelingen onderverdeeld in een aantal categorieën.

Inzet van ervaringsdeskundigen

- Betrek ervaringsdeskundigen al direct bij het begin van nieuwe initiatieven. Zet ze in bij gemeenten en woningcorporaties.
- Laat ervaringsdeskundigen meer de leiding nemen of invloed uitoefenen bij het bepalen van nieuw beleid. Zij weten wat er wel of niet nodig is.
- Laat ervaringsdeskundigen in gesprek gaan met mensen in armoede. Als zij iemand aanspreken op bepaald gedrag wordt dat meestal eerder geaccepteerd. Ze kunnen ook vooroordelen over de gemeente wegnemen.

Preventie en nazorg

- Focus op preventie, educatie en vroegtijdige acties.
- Zet in op woonlastenonderzoek en preventieve acties om gevolgen van energiearmoede te voorkomen.

Maatwerk en menselijkheid

- Bereik mensen achter de voordeur en luister naar hun persoonlijke verhaal. Een hulpvraag komt nooit alleen.
- Zorg daarbij altijd voor een menselijke benadering.
- Kijk naar de mens, het inkomen, de omstandigheden, dus de gehele context. Hulp vraagt een persoonlijke benadering én maatwerk.
- Geef professionals ook de tijd om te leren en te experimenteren met dit maatwerk.
- Stel als overheid een uniform beleid op met regelingen, die voor iedereen gelden en duidelijk zijn, bijvoorbeeld via het inrichten van een landelijk centraal platform/informatiepunt met hulpmiddelen voor mensen die in energiearmoede leven. Breng daarmee orde in de chaos van onoverzichtelijkheid. Ondersteuning is dan bovendien niet afhankelijk van de persoon of de plek waar je woont. Professionals geven aan dit ook graag te willen.
- Zorg ervoor dat werken loont. Want dat is de manier om uit armoede te komen.
- Tegemoetkomingen moeten toegankelijker worden.
- Stop de hulpverlening niet zomaar, bijvoorbeeld op het moment dat iemand 18 jaar wordt.

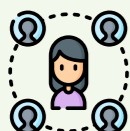
Communicatie

- Benoem armoede zonder omwegen.
- Zorg voor een positieve manier van communiceren. Maak een leuk praatje, geef bijvoorbeeld eens een compliment, uit je waardering en breng dan pas het onderwerp ter sprake.
- Praat niet over zaken die voor de doelgroep niet belangrijk zijn, bijvoorbeeld het beschikbare budget van de gemeente.

Actieve benadering

- Bied actieve ondersteuning bij het zoeken naar financiële middelen.
- Kies voor een proactieve benadering met relevante informatie en laagdrempelige contactmomenten.
- Stel soms ook eisen aan de hulp die je kunt bieden. Help bijvoorbeeld alleen als iemand stopt met een verslaving. Dit werkt het beste als een ervaringsdeskundige dit zegt.

Samenwerking

- Verbeter de samenwerking tussen organisaties en heb daarbij meer aandacht voor wat de doelgroep nodig heeft. Ga daarbij ook in gesprek met ervaringsdeskundigen en bewoners.
- Wissel data over energiearmoede met elkaar uit om gericht acties uit te kunnen zetten.

Overige ideeën

- Zorg voor een centraal informatiepunt in de buurt of organiseer wijkbijeenkomsten met inwoners en ervaringsdeskundigen over het onderwerp.
- Deel woonwijken anders in. Nu wonen veel mensen in armoede bij elkaar. Zorg voor meer afwisseling in soorten huizen en laat mensen met verschillende inkomens en achtergronden in een straat wonen.
- Zorg voor budgetbeheer.
- Bied vakanties aan.

3

Onderzoek naar de invloed van (energie) armoede op gezondheid

Om meer te weten te komen over wat er al bekend is over de impact van energiearmoede op gezondheid is de Wetenschapswinkel Groningen gevraagd een internationaal vergelijkende literatuurstudie hiernaar te doen. Nationaal en internationaal zijn er diverse publicaties verschenen over de invloed van (energie)armoede op positieve gezondheid. Het onderzoek is uitgevoerd door twee studenten van het Honours College van de Rijksuniversiteit Groningen: Laia Bonet Orrego en Matias Santacruz Vallejo. Zij onderzochten het verband tussen energiearmoede en positieve gezondheid.

Positieve gezondheid

Om de relatie tussen de impact van energiearmoede op gezondheid nader te duiden, is gebruik gemaakt van de definitie van Positieve Gezondheid die door Machteld Huber van het Instituut voor Positieve Gezondheid (IPH) is ontwikkeld en uitgewerkt. Deze brede opvatting op gezondheid is in Nederland inmiddels breed geadopteerd. Positieve gezondheid is een bredere kijk op gezondheid. De afwezigheid van ziekten en beperkingen is niet meer het uitgangspunt, maar het vermogen om je aan te passen en je eigen regie te voeren. Het gaat om veerkracht in het licht van fysieke, emotionele en sociale uitdagingen van het leven. Gezondheid is nader uitgewerkt in een model met zes dimensies: lichaamsfuncties, dagelijks functioneren, mentaal welbevinden, meedoen, kwaliteit van leven en zingeving. Met deze bredere benadering wordt het vermogen van mensen vergroot om met fysieke, emotionele en sociale uitdagingen in het leven om te gaan. Op die manier kunnen zij ook zoveel mogelijk eigen regie voeren. Dat sluit aan bij het doel van deze verkenning om op basis van ervaringen van mensen die in armoede zijn opgegroeid, samen met hen en vervolgens professionals te zoeken naar mogelijkheden om regie te behouden en meer grip te krijgen op de situatie die bijdragen aan gezondheidsverbetering.

Scan de QR-code voor een video over het onderzoek naar energiearmoede. De video is gemaakt door de Wetenschapswinkel van de Rijksuniversiteit Groningen. Aan het woord komen Sanne Martena van het Zorg Innovatie Forum, Thomas de Boer en Annamaria Evers van Sterk in Armoede, en Laia Bonet Orrego van het Honours College van de Rijksuniversiteit Groningen.

Onderzoeksresultaten

Uit het literatuuronderzoek blijkt dat (energie)armoede directe gevolgen heeft op het leven en de gezondheid van mensen. De bevindingen vanuit het onderzoek worden hieronder uitgewerkt aan de hand van de zes dimensies van het positieve gezondheidsmodel.

Effecten op lichaamsfuncties

Uit het literatuuronderzoek blijkt dat energiearmoede een direct gezondheidseffect heeft op iemands lichaamsfuncties:

- Wanneer de gemiddelde dagtemperatuur in een woning onder de twaalf graden ligt, kan dit leiden tot een verhoogde bloeddruk en vernauwing van de bloedvaten. Op de langere termijn is er meer risico op trombose, beroertes en hartaanvallen. Onderzoek: Marmot Review Team et al., 2011.
- Minder extreme temperaturen, maar wel koude huizen, hebben ook bij relatief gezonde mensen negatieve gezondheidseffecten. Mensen geven zelf aan ongemak te ervaren door de kou. Ook vinden ze zichzelf vatbaarder voor griep en infecties. Onderzoek: Csiba et al., 2017.
- De impact van het leven in een koud huis is vooral merkbaar voor mensen met chronische en ernstige ziekten. Mensen met bijvoorbeeld hart- en luchtwegaandoeningen lopen een groter risico als ze worden blootgesteld aan lage temperaturen en slechte huisvestingsomstandigheden. Onderzoek: Thomson et al., 2017.
- Zieke mensen kunnen moeilijker hun lichaamswarmte te behouden. Daardoor zijn ze door kou kwetsbaarder. Iemand met de Ziekte van Parkinson beweegt bijvoorbeeld minder. Daardoor is het voor diegene moeilijker om warm te worden en te blijven. Onderzoek: Thomson et al., 2017.
- Een klein aantal sterfgevallen kan direct in verband worden gebracht met onderkoeling. De meerderheid van de sterfgevallen is te wijten aan hart- en vaatziekten en ademhalingsaandoeningen. Het risico op overlijden, zelfs bij gematigd koude temperaturen, neemt toe. Dit benadrukt het belang van het beperken van de gevolgen van koud weer op de gezondheid van ons hart, bloedvaten en het bloed dat door ons lichaam stroomt. Onderzoek: National Institute for Health and Care Excellence, 2015.
- Koude huizen leiden waarschijnlijk tot een hoger percentage hypertensie (hoge bloeddruk) en vergroot de kans op beroertes en hartaanvallen. Onderzoek: Jessel et al., 2019.
- Sommige studies wijzen op het verband tussen slechte energie-efficiëntie en negatieve gezondheidsresultaten als gevolg van energiearmoede. Dit komt meestal doordat een slechte energie-efficiëntie in huishoudens wordt geassocieerd met meer stroomverbruik. Dit verergert op zijn beurt weer symptomen van artritis, duizeligheid, hoofdpijn en koorts. Onderzoeken: Rudge en Gilchrist, 2005 en Jessel et al., 2019.
- Schimmel in woningen zorgt voor de verergering van medische aandoeningen, zoals allergieën, eczeem en astma. Onderzoek: Jessel et al., 2019.
- Door armoede en slecht woningonderhoud krijgen mensen te maken met koude woonomstandigheden. Dit leidt tot gezondheidsklachten in combinatie met stress en zorgen door onder meer de hoge energierekening. Deze worden verondersteld gevolgen te hebben voor de gezondheid. Dit wordt al gezien voordat de verhoogde sterftcijfers in de literatuur worden gerapporteerd. Onderzoek: David Ormandy, 2009.
- In Nederland zetten veel mensen uit kostenoverwegingen de verwarming niet aan om zo de elektriciteitskosten te verlagen. Onderzoek: Feenstra et al., 2020.

Effecten op dagelijks functioneren

(Energie)armoede heeft ook directe effecten op het dagelijks functioneren:

- Brandstofarme huishoudens hanteren 'jongleren met de belangrijkste huishoudelijke kosten' als overlevingsstrategie. Met andere woorden: bij energiearmoede staan mensen voor lastige keuzes in het verdelen van geld, vooral tussen voedsel en brandstof. Het prioriteren van flexibele uitgaven boven vaste kosten, zoals huur, verergert de uitdagingen van energiearmoede. Dit heeft invloed op de algehele gezondheid en het welzijn. Onderzoeken: Gibbons en Singler, 2008 en Anderson et al., 2012.
- Energiearmoede heeft negatieve gevolgen voor voedselkansen en keuzes. Mensen besluiten in een koud huis te leven om zo geld over te hebben voor andere belangrijke zaken, zoals voedsel. Het voedingspatroon wordt door deze situatie negatief beïnvloed. Dit kan de gezondheid en algemene fitheid verslechteren. Onderzoek: Marmot Review Team et al., 2011.

Effecten op mentaal welzijn

Ook het mentaal welzijn wordt door energiearmoede negatief beïnvloed:

- Een gevoel van een thuis creëren, is voor veel mensen heel belangrijk. Onderzoek richt zich echter vooral op de kwaliteit van de woning. De minder tastbare aspecten, vooral in relatie tot welzijn en kwaliteit van leven, worden vaak genegeerd of zijn onderbelicht gebleven. Onderzoek: Garnham et al., 2022.
- Mensen die in koudere huizen wonen door armoede en slecht onderhoud, hebben te maken met een slechtere gezondheid. Hierdoor ontstaat een vicieuze cirkel die een sterke invloed heeft op het mentale welzijn. Onvoldoende verwarming en energie-efficiëntie leiden tot hogere brandstofrekeningen en die leiden weer tot meer stress en zorgen. Onderzoek: David Ormandy, 2009.
- Een breed scala aan literatuur suggereert dat energiearmoede (vooral leven in koude huizen) aanzienlijke gevolgen heeft voor de geestelijke gezondheid bij verschillende leeftijdsgroepen. De gevolgen lijken het grootst bij kinderen en adolescenten. Onderzoek: Marmot Review Team et al., 2011.
- Mensen die in huizen wonen met een gemiddelde temperatuur van vijftien graden, hebben een grote kans op depressie en lusteloosheid. Dit is vergeleken met de bewoners van huizen met een gemiddelde temperatuur van 21 graden. Het zorgen voor een warmer binnenklimaat lijkt daarmee te kunnen bijdragen aan een beter geestelijk welzijn. Onderzoek: Marmot Review Team et al., 2011.
- Financiële lasten die worden veroorzaakt door energiearmoede, zorgen voor een verslechtering van de geestelijke gezondheid, vooral bij vrouwen. Het nauwelijks tot niet kunnen betalen van de energiekosten brengt aanzienlijke stress en spanning met zich mee. Onderzoek: Marmot Review Team et al., 2011.
- Diverse studies tonen aan dat energiearmoede verband houdt met een slecht emotioneel welzijn en een verhoogd risico op klinische psychische aandoeningen, zoals angst en depressie. Onderzoek: Liddell en Morris, 2010.
- Gezondheidsmetingen (door de mensen zelf ingevuld) in 32 landen van de Europese Unie laten zien dat de energiearme bevolking van Europa de eigen gezondheid slechter beoordeelt dan degenen die niet energiearm zijn. Ook vinden ze hun emotionele welzijn slechter en melden ze vaker depressies. Onderzoek: Thomson et al., 2017.

Effecten op de drie dimensies: meedoen, kwaliteit van leven en zingeving

Het literatuuronderzoek laat zien dat energiearmoede ook effect heeft op de andere drie dimensies van de positieve gezondheid: meedoen, kwaliteit van leven en zingeving.

- Leven in energiearmoede kan bijdragen aan sociale isolatie. Dit gebeurt vooral bij kwetsbare groepen in de samenleving. Financiële druk door hoge energierekeningen beperkt vaak de mogelijkheid van mensen om deel te nemen aan sociale activiteiten. Ouderen hebben vooral moeite om sociale contacten te onderhouden. Onderzoeken: Anderson et al., 2012 en Marmot Review Team et al., 2011.
- Uit angst voor het ongemak en het moeten terugkeren naar een koud huis, kiezen mensen er soms bewust voor om thuis te blijven. Daarbij aarzelen ze ook om vrienden uit te nodigen in hun koude huis. Dit vergroot de sociale isolatie verder. Onderzoek: Marmot Review Team et al., 2011.
- Mensen besluiten niet alleen geen vrienden uit te nodigen, ze verwarmen ook alleen nog kleinere delen van hun woning om zo geld te besparen. Dit gebrek aan comfort en warmte belemmert hun dagelijks leven en kan bijdragen aan een gevoel van sociale ontkoppeling. Onderzoek: Nationaal Instituut voor Gezondheid en Zorguitmuntendheid, 2015.
- Het leven in een koud huis leidt tot een langzame terugtrekking uit de maatschappij en sociale contacten. Dit kan komen doordat mensen zich schamen voor hun persoonlijke hygiëne of de staat van hun woning. De isolatie wordt versterkt als mensen ook te maken hebben met fysieke of mentale aandoeningen. De isolatie blijft bij vooral ouderen en alleenstaande mannen vaak onopgemerkt. Onderzoek: Csiba et al., 2017.
- Mensen die alleen wonen zonder goede verwarming, hebben een verhoogd risico op vereenzaming. De koude omgeving zorgt er niet alleen voor dat het moeilijk is om gasten te ontvangen, het laat mensen zich ook terugtrekken. Dit leidt tot een vicieuze cirkel. Onderzoek: Anderson et al., 2012.
- Sociale relaties met anderen zijn heel belangrijk. Deze kunnen namelijk een positieve impact hebben op iemands geestelijke welzijn en vermogen om de uitdagingen van energiearmoede het hoofd te bieden. Mensen vertrouwen ook op vrienden en familie voor informatie, steun en advies. Als er geen betekenisvolle verbindingen kunnen worden aangegaan, tast dit het zelfvertrouwen aan. Mensen die te maken hebben met energiearmoede geven zelf aan dat het moeilijk is om betekenisvolle relaties te hebben, hun waardigheid te behouden en deel te nemen aan de maatschappij. Onderzoek: Middlemiss et al., 2019.
- De sociale stigmatisering rond armoede maakt het moeilijker om sociale relaties aan te gaan. Daardoor raken mensen verder geïsoleerd door de problemen waarmee ze te maken hebben. Onderzoek: Maxim et al., 2016.

4

Goede voorbeelden

We hebben verhalen van mensen opgetekend, hun behoeften in beeld gebracht en besproken wat voor oplossingen hen helpen. Ook is er vanuit literatuur gesignaleerd dat er een relatie is tussen (energie)armoede en gezondheid. Samenwerking met ervaringsdeskundigen blijkt een heel belangrijke verbindende invloed te hebben op het krijgen van grip op de situatie en daarbij het behouden van eigen regie. Landelijk begint dit signaal ook steeds meer door te klinken. Welke goede voorbeelden zijn er nog meer?

De Kloofdichters

Tijdens de uitvoering van de verkenning Grip op (energie)armoede, zond de VPRO een Tegenlichtuitzending uit over armoede en het beslechten van de kloven: De Kloofdichters (www.vpro.nl). Kloofdichters zijn de mensen die beide kanten kennen. Ook hier lag de focus op de inbreng van ervaringsdeskundigheid, wat heel goed aansloot bij onze verkenning en hoe vanuit een gelijkwaardige rol meer grip op de situatie te krijgen.

Op 8 maart 2023, tijdens internationale vrouwendag, organiseerden wij een Meet Up in Cultureel Centrum 't Clockhuys in Haren aan de hand van VPRO Tegenlicht. Het doel was om samen een beweging op gang te brengen, mensen met elkaar in gesprek te brengen, te verbinden en kloven te dichten.

Ervaringsdeskundige Annamaria Evers van Sterk uit Armoede deed de aftrap en raakte de deelnemers met haar persoonlijke gedicht over de vijf kloven. Vervolgens werd in een gemêleerde groep van ervaringsdeskundigen, inwoners en professionals eerst samen gekeken naar een aantal fragmenten uit 'De Kloofdichters' van VPRO Tegenlicht. Waarna per fragment aan de hand van vragen werd gediscussieerd en ervaringen werden gedeeld. Aan bod kwamen vragen als: wat doet armoede met je als mens; wat gebeurt er als je geen vertrouwen meer hebt in je eigen kunnen en vaak hebt gehoord dat je het niet kan?

Zelfvertrouwen en eigen regie blijken heel belangrijk te zijn om armoede te kunnen bestrijden en dat sluit aan bij positieve gezondheid dimensies, zingeving, kwaliteit van leven en participatie, die je veerkracht geven. Ook werd geconcludeerd dat ervaringsdeskundigen en professionals zich met elkaar moeten blijven verbinden. Op die manier wordt er niet óver mensen gesproken, maar mét. Door veel meer samen te werken kunnen kloven worden gedicht.

Naast ideeën die worden gesuggereerd in het kader van deze verkenning en de meetup bijeenkomst, zijn er in Nederland diverse initiatieven die eveneens als positief voorbeeld kunnen dienen.

Voorbeeldprojecten

- **Warme Kamers van Leger des Heils:** het Leger des Heils opent in de winter meer dan honderd buurthuis kamers in Nederland. Iedereen die even wil opwarmen zonder zich zorgen te maken over de energierekening, kan langskomen. Naast warmte bieden de buurthuis kamer de bezoekers ook gezelligheid. www.legerdesheils.nl/warmekamers
- **Energie loket bij bibliotheken:** bij diverse bibliotheken in Nederland kunnen mensen in gesprek met een energiecoach vanuit de gemeente. Deze coach geeft onder meer tips over energie besparen. Informeer bij uw eigen gemeente naar de mogelijkheid van een energiecoach.
- **FIXbrigade:** prettig wonen in een tochtvrije woning zonder zorgen over de energierekening. Daarvoor komt de FIXbrigade langs. De medewerkers voeren direct kosteloos kleine maatregelen uit. De FIXbrigade is ontstaan vanuit buurtorganisatie Jungle Amsterdam en inmiddels gegroeid in heel Nederland. Helaas heeft de FIXbrigade een recente aanbesteding in Amsterdam verloren, waardoor dit initiatief daar weer ter ziele gaat. Lees meer over de FIXbrigade op www.fixbrigade.nl
- **FIXteam Drenthe:** dit team is in september 2023 begonnen na een pilot in de zomer. Het is een project van de provincie Drenthe en de gemeenten. Het FIXteam Drenthe rijdt door de hele provincie om gratis kleine energiebesparende maatregelen bij inwoners thuis aan te brengen. Denk aan tochtstrips, een waterbesparende douchekop, radiatorfolie of ledlampen. www.fixteamdrenthe.nl
- **Alliantie van Kracht:** samenwerken om generatiearmoede in de Veenkoloniën te doorbreken. Dat is waar de Alliantie van Kracht zich voor inzet. Dit netwerk bestaat uit organisaties in de sectoren Wonen, Welzijn en Zorg, gemeenten en kennisinstellingen. Met elkaar wordt onderzocht hoe gezinnen uit de vicieuze cirkel van overerfbare armoede kunnen komen. Dit gebeurt in samenwerking met de bewoners van de regio die in armoede leven. Het wordt gevolgd vanuit eerder aangehaald onderzoek door de Rijkuniversiteit Groningen.
- **Windesheim:** In Zwolle hebben studenten van Windesheim energiearmoede per wijk in kaart gebracht. De gegevens waarmee ze aan de slag gingen zijn afkomstig van woningcorporatie SWZ, maatschappelijke organisatie De Kern en Gemeente Zwolle. Door samen te werken willen ze vooruitgang boeken op verschillende maatschappelijke vraagstukken, zoals armoede. Lees hierover meer op : bit.ly/onderzoekstudenten

Belangrijke bronnen

Hieronder vindt u een overzicht van plekken waar meer informatie te vinden is over hulp bij energiearmoede. Klik op de ► voor de bronnen om meer te lezen.

Landelijke informatie

- **Aanpak energiearmoede**
- **Toolkit voorlichting energietoeslag 2023**
- **Noodfonds Energie**
- **De VoorzieningenWijzer**
- **Meer inzet op schuldhulpverlening en het voorkomen van geldzorgen**

Regionale informatie

Een van de aanbevelingen is om informatie beter te ontsluiten. Er gebeurt regionaal veel maar een overzicht ontbreekt. Daardoor is het onmogelijk om in deze publicatie een compleet beeld te schetsen. We noemen ter illustratie een aantal voorbeelden uit Groningen. Per gemeente kunnen de regelingen verschillen. Kijk daarom altijd wat er binnen uw eigen gemeente mogelijk is. Meer informatie vindt u op de website van uw gemeente.

- **Energie regelingen Gemeente Groningen**
- **Extra vergoeding energierekening Groningers**
- **Het Ontwikkelplein**
- **Bijzondere bijstand aanvragen - Gemeente Groningen**

In Groningen is de gemeenteraad bezig met het vereenvoudigen en toegankelijker maken van regelingen. Via onderstaande bronnen is er meer te lezen over het kappen van een zogenaamd regelingwoud.

- **GroenLinks Groningen**
- **Gemeenteraad Groningen**

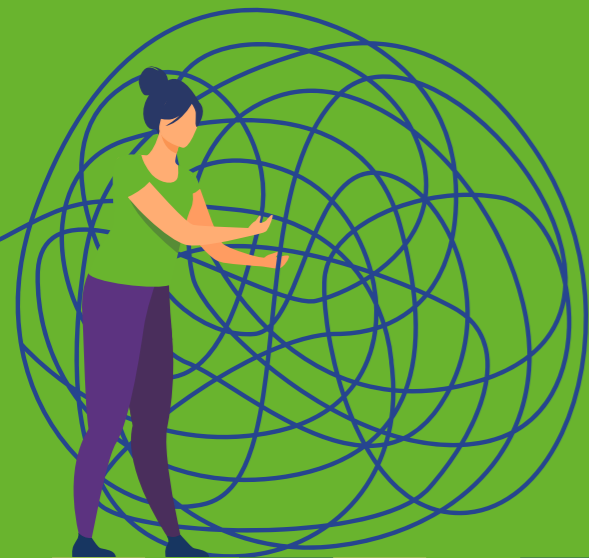
5 En nu?

Energiearmoede omvat meer dan het woord aangeeft. De gevolgen rijken verder dan een hoge energierekening. Energiearmoede heeft ook negatieve gevolgen op de positieve gezondheid van mensen. Dat wil zeggen dat het invloed heeft op meerdere aspecten van het leven: de lichaamsfuncties, het dagelijks functioneren, het mentaal welbevinden, het kunnen meedoen, de kwaliteit van leven en zingeving. Als de positieve gezondheid wordt aangetast, wordt het voor mensen minder makkelijk om met de fysieke, emotionele en sociale uitdagingen in het leven om te gaan. Ook verliezen ze eigen regie. Wat heel belangrijk blijkt om grip te krijgen en te houden in het omgaan met (energie)armoede.

Vicieuze cirkel doorbreken

De combinatie van energiearmoede, koude huizen en sociale isolatie creëert een uitdagende vicieuze cirkel die de algehele kwaliteit van leven en het welzijn van individuen beïnvloedt. Mensen met energiearmoede komen vaak in een afhankelijke positie terecht. Ze willen wel iets veranderen aan de situatie, maar ze zijn niet bij machte om dat zelf voor elkaar te krijgen. Ze zitten in een overlevingsmodus en zijn afhankelijk van andere partijen, bijvoorbeeld de woningcorporatie voor het aanpakken van de woonsituatie.

Daarnaast hebben ze geen geld beschikbaar om andere belangrijke zaken te regelen, zoals brandveiligheid. Er kunnen bijvoorbeeld geen nieuwe batterijen worden gekocht voor de rookmelder. Door die afhankelijkheid en overlevingsmodus ontstaat er een vicieuze cirkel die moet worden doorbroken. Gebeurt dit niet, dan heeft dit effecten op de lange termijn. Mensen komen in een ontwikkelingsachterstand terecht, die ook gevolgen heeft voor hun kinderen. Het aanpakken van energiearmoede en het verbeteren van het thermisch comfort van huizen is daarom cruciaal. Niet alleen voor de fysieke gezondheid, maar ook voor het bevorderen van sociale verbondenheid en het verminderen van sociale isolatie.

Kloof dichten

Doordat mensen in armoede vaak zelf niet in staat zijn de situatie te veranderen, is er sprake van kansenongelijkheid. Er is een kloof tussen rijk en arm. Die kloof moet worden gedicht. Gebleken is dat een goede samenwerking tussen professioneel opgeleide ervaringsdeskundigen en professionals daarbij helpt. Het doorbreken van energiearmoede vereist dat er niet alleen óver, maar vooral mét mensen in armoede wordt gesproken én samengewerkt. Dat vraagt een taal die begrepen wordt en er is maatwerk nodig, er moet worden geluisterd naar de persoonlijke verhalen en worden gekeken naar de gehele context. Mensen in armoede hebben zelfvertrouwen nodig en eigen regie om de situatie waarin ze zitten, te kunnen veranderen. Daar is de afgelopen jaren op kleine schaal al aan gewerkt én het wordt nu tijd om een grotere beweging op gang te brengen.

Aanbevelingen

- Zorg voor maatwerkgerichte ondersteuning.
- Laat opgeleide ervaringsdeskundigen de brug slaan tussen mensen, die met energiearmoede te maken hebben en professionals.
- Communiceer positief, begripvol, laagdrempelig en duidelijk.
- Neem preventieve maatregelen en zorg voor educatie om (energie)armoede te voorkomen.
- Ontwikkel als organisaties, overheid en gemeenschappen een uniform beleid dat overal wordt toegepast en heb daarbij oog voor gewenste maatwerkoplossingen.
- Bied een toegankelijk overzicht van positieve voorbeelden die er op regionale schaal zijn ontwikkeld.
- Zet in op sociale verbinding en empowerment (zorg voor kracht, zelfvertrouwen en zelfbewustzijn).

